

פרשת אשה כי תזריע

למרגא ורבנא מדברא דאומתיה גאון יעקב וראש המדברים בכל מקום

רב סעדיה גאון

חיבור זה היה לעיני

רבתינו הראשונים וראשוני האחרונים

והובא בספריהם עשרות פעמים

ועתה יוצא לאור בסיעתא דשמיא

מתוך עשרות קטעי גניזה

שרובם לא נדפסו מעולם

ולא נסדרו בסדרם הראשון

בתוספת ציונים והערות,

מקבילות לחיבורי הידועים של רס"ג

ביאור מקורי דבריו מהש"ס

השוואות לדברי הראשונים והאחרונים

ומבוא נרחב

מכון עלה זית

ליקווד יע"א

ניסן תשפ"ג

ראש המערכת:
הרב הלל שמעון שימאנאוויטש

ייעוץ והדרכה:
הרב יעקב יצחק מילר
זיהוי קטעי הגניזה ופענוחם:
ר' דוד סקליר
תרגום ללשון הקודש והערות:
הרב יהודה זיבלד
עורך ראשי:
הרב יהודה זיבלד
עורכים:
הרב משה מיימון
הרב דוד שפירא

תודות למנהלי ספריות אוניברסיטת קיימברידג',
אוניברסיטת אוקספורד, ביהמ"ל בניו יורק,
הספרייה הבריטית בלונדון, הספרייה הלאומית
בפטרבורג וספריית האליאנס בפריז, על רשותם
האדיבה לפרסם את קטעי הגניזה שברשותם.

כל הזכויות שמורות למכון עלה זית
אין להדפיס לצלם להעתיק לקלוט או לאחסן
ספר זה או כל חלק ממנו בכל צורה שהיא

הוצאה לאור והפצה

מכון עלה זית

עריכת ספרים מרישא עד גמירא

publish@alehzayis.com | 732.513.3466

FAX: 732.865.7002 | 732.387.7841

בפתח השער

אור חדש נגה על עולם התורה בהגלות דברי תורה חדשים מאת מרנא ורבנא עמוד האמונה, מר רב סעדיה גאון ז"ל, הלא הם חלק מפירושו לתורה שזוכים אנו להוציא לאור בפעם הראשונה ע"פ כתבי יד מהגניזה.

כידוע רב סעדיה גאון - "ראש המדברים בכל מקום" (כלשון ראב"ע) - חיבר פירוש נרחב לתורה שהיה למראה עיני רבים מהראשונים וחלק מהאחרונים, אך חלקו הגדול אבד ונעלם בצוק העיתים. בעשרות השנים האחרונות, מעת גילוי הגניזה בקהיר, נדפסו רובי פירושו על ספרי בראשית שמות, וקטעים בודדים מספר ויקרא.

בסייעתא דשמיא נתגלגלה הזכות על ידינו במכון עלה זית להוציא לאור תעלומה, ללקט מבין קטעי הגניזה חלקים נכבדים מתוך פירוש רס"ג על ספר ויקרא, ולהגישם לקהל הלומדים בתרגום מדויק ובסדר נכון, בתוספת הערות והארות השופכות אור על דבריו.

לעת עתה אנו מדפיסים את הפירוש על פרשת תזריע, ובעז"ה בהמשך נוציא לאור הפירוש על שאר הפרשיות. נציין שמהדורה זו היא מהדורת ביקורת, ונשמח לקבל הערות והארות מיושבי בית המדרש שוחרי תורה וחכמה.

ראשית המלאכה - מלאכה שהיא חכמה - נעשתה ע"י הר"ר דוד סקליר נר"ו, שהשקיף בעין בוחנת לזהות מתוך אלפי קטעי הגניזה את החלקים השייכים לרס"ג, ושייך אותם למקומם. מלבד זאת ייעץ לנו עצת חכם בשאר חלקי העבודה, יישר כחו וחילו.

מלאכת העריכה נעשתה ברובה הגדול ע"י הר"ר יהודה זייבלד שליט"א שידידו רב לו במקצוע זה. הוא אשר תרגם את לשון רס"ג מלשון ערבית ללשון הקודש, ציין מראי מקומות ומקבילות, והוסיף הערות מחכימות בביאור מקחו של רס"ג. ברך ה' חילו.

עוד נזכיר לטובה את הרה"ג ר' יעקב יצחק מילר שליט"א שהדריכנו במהלך העבודה והיה לנו לעיניים. יבורך מפי עליון.

כמו כן נזכיר לטובה את שאר חברי מכון עלה זית שנטלו חלק בעימוד ובהדפסה, איש כפי מהללו, והוציאו מתחת ידם דבר מתוקן. יעמדו כולם על הברכה, וזכות תורתו של רס"ג תמליץ בעדם לכל מילי דמיטב.

מגלגלים זכות על ידי זכאי, אפריון נמטייה להרה"ג ר' משה דמביצר שליט"א שהיה מן העושים והמעשים, וע"י השתדלותו היה ביכולתנו להעמיד את הפרוייקט על תילו.

ואחרון חביב - נישא תודה וברכה אל הרבני המפואר החפץ בעילום שמו שליט"א, רב פעלים ועתיר המעשים, אשר נשאו לבו לישא בעול הוצאות העריכה וההדפסה ביד רחבה ובנפש חפצה. הטיבה ה' לטובים, יתברך ממעון הברכות בכל מילי דמיטב, וזכות רס"ג ותורתו תעמוד לו ולזרעו לברכה והצלחה בכל עניינו.

בעת נעילת שער נישא כפינו ליושב מרומים, שתקובל מנחתנו ברצון אצל יושבי שער, אלו ישראל שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ויאזרנו חיל להיות ממזכי הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה, וזכות רס"ג תעמוד לנו לטובה ולברכה בזה ובכא.

הלל שמעון שימאנאוויטש
מכון עלה זית

תוכן הענינים

מבוא.....א

א. תוכן החיבור וחשיבותו ♦ ב. דרך החיבור וחידושים שנתחדשו
בו ♦ ג. הפניות בפירוש לחיבורי רס"ג האחרים ולהיפך ♦ ד. כתבי
היד של פירוש רס"ג לפרשת תזריע ודרכי ההדרתם ♦ ה. התפסיר -
התרגום הקצר ♦ ז. השפעת שרח ויקרא על חיבורים אחרים ומובאות
ממנו ♦ ח. רשימת קטעי הגניזה מהם שוחזר הפירוש ♦ ט. צילומי
כתבי יד

פירוש רס"ג לפרשת תזריע - מתורגם עם הערות וביאורים..... לה

מהדורה - ההדרת הפירוש במקור הערבית-יהודית..... קנא

מבוא

ישמחו החכמים ויגילו הנבונים, ירננו חסדי ה' אלו', לא יכלכלוהו השמים והארץ, דבריו הנחילונו בהעניקנו נשמת חיים יקרה, ידידות משכנותיה ה' צבאות, חוק קבע לה לעסוק בתורתו הברה, וגבולות עולם הגביל אימתי יתגלו כל חידוש וסברא. ועתה באה עת התגלות מרגלית טובה והדורה, שכל חללי עולם לא יערכו למחירה, פירוש פרשת אשה כי תזריע, מחמדים כולה מרישא עד גמירא, לדור אחרון עמיקא וטמירא, כצנצנת המן טמונה ומשומרה, כאשר הניף ידו רבינו סעדיה גאון סורא, בפירושו היוצא היום מהגנזים לאורה, בתורה המשמחת לב ועינים מאירה, ובה לימד לישראל דרך בהירה, להתבונן בכל מאורע המתחדש ונראה, בין בענייני טומאה וטהרה, בין במקרי הגוף בחומר וצורה, להתחזק ביראת ה' ומצוותיו לשמרה, עד יבוא יום שמחת בית הבחירה, שמחו את ירושלים וגילו בה מהרה.

רבינו סעדיה גאון היה גדול חכמי ומנהיגי דורו, קרוב לסוף תקופת הגאונים. נולד בשנת ד'תרמ"ב בדלאץ שבמחוז פיום במצרים, ועל שמו נקרא לרוב 'אלפיומי'. עוד בהיותו במצרים החל בכתבת חיבורים בחכמת הלשון ובתשובת המינים. קרוב לשנת ד'תע"ר עבר לארץ ישראל ולמד בה תקופה, משם עבר לסוריה, ולפני שנת ד'תרפ"א התיישב בבגדאד שבבבל, שאליה עברו שתי הישיבות הגדולות, פומבדיתא וסורא, זמן לא רב לפני כן. בשנת ד'תרפ"ח עלה ונתעלה לכהן פאר ב"גאונות" ישיבת סורא. היה בכך חידוש ויציאה מהמנהג הרגיל, שהיו נוהגים למנות ל"גאון" – ראש הישיבה והמנהיג הרוחני של בבל והגולה כולה – רק אנשים מהמשפחות המיוחסות שראשיהן כיהנו בגאונות בדורות הקודמים. גדולתו של רס"ג בתורה, שבאה לידי ביטוי בחלקו בענייני הלכה שעמדו על הפרק, הביאה לחריגה זו מהמנהג, ולמינויו לגאון למרות היותו בן משפחה בלתי-ידועה מארץ מצרים. מספר שנים אחר כך עברו דברי ריבות בין

רס"ג לבין ראש הגולה, כאשר רס"ג לא נשא לו פנים ולא אבה להסכים לפסק הלכה של ראש הגולה בדיני ממונות שלא היתה דעתו נוחה ממנו. ראש הגולה מינה גאון אחר לשיבת סורא, ורס"ג מינה את אחיו של ראש הגולה לראש גולה במקומו, אך בהתגלע הריב נאלץ רס"ג לשבת בסתר במשך כמה שנים. אחר כך עבדו רבנן שלמא בהדיהו, ורס"ג חזר לכהן כגאון סורא עד כ"ו אייר ד'תש"ב, ושבק חיי לכל ישראל כשהוא קרוב לשנת השישים.

במשך שנות חייו בעלמא דין חיבר רס"ג חיבורים רבים בכל מקצועות התורה. הגדול שבהם הוא פירוש המקרא, הכולל את רוב חמשה חומשי תורה, חלק מנביאים אחרונים ורוב הכתובים, ובו שני חלקים עיקריים: תרגום ללשון ערבית, שבדרך קצרה כולל ביאורים רבים, ופירוש ארוך, המבאר עניינים נוספים, הן טעמי התרגום, הן עניינים לשוניים והן ביאורים נרחבים ומפורטים. כפי הנראה עסק רס"ג בחיבור הפירוש למקרא שנים רבות, ואת חיבורו הזה הוא ראה כעיקר יצירתו, ובחיבוריו האחרים הוא מפנה אליו כמקום שבו עסק בכל סוגיה, בהלכה ובאגדה.

רס"ג חיבר חיבורים נוספים בענייני הלכה, כדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה על הגאונים, ש'מהם מי שפירש הלכות יחידות'; השיב תשובות לשואלים מכל הערים והמדינות שתחת ממשלתה הרוחנית של סורא; גם בחיבורים בחכמת הלשון שלח ידו, בהם האגרון, צחות לשון העבריים ועוד; באחרית ימיו חיבר את 'הנבחר באמונות ודעות', וכן חיבר פירוש לספר יצירה, העוסקים בעומק חכמת התורה; לצד אלו חיבר ספר המצוות; סידור, הכולל הלכות, פיוטים ובקשות משלו; פיוטים לשבתות השנה ו'אזהרות' לשבועות; חיבורי פולמוס; תרגום והקדמה למגילת אנטיוכוס ועוד.

מעיינות יצירתו הכבירים של רס"ג הרוו דורות של תלמידי חכמים שהגו בדבריו, דנו בהם על פה ובחיבוריהם, והעבירו אותם לדורות הבאים. אלא שהשתמרו בעיקר חיבוריו הקצרים. חיבוריו הארוכים, כמו חיבורי שאר הגאונים שנכתבו בלשון הערבית, לא נלמדו בדורות המאוחרים יותר אלא בארצות שבהן היתה הערבית

ח. רשימת קטעי הגניזה מהם שוחזר הפירוש

סימול הקטע ומיון לטפסים	מספר מדף	תוכן
2א	Antonin 709	פרקים יב, יג, טו
13א	TS Ar. 49.115	ויקרא יג, לט, מ
14א	TS Ar. 46.238	הקדמת תזריע
15א	TS Misc. 6.203	ויקרא יב, א-ב, ז-ח
31א	TS Misc.6.104	ויקרא יג
33א	TS Misc.7.111	ויקרא יג
37א	TS NS 184.34	ויקרא יג
38א	TS Ar.18(1).46	ויקרא יב, ב
40א	TS AS 174.26	ויקרא יב
41א	TS Misc.5.59	ויקרא יג
43א	TS C6.140	ויקרא יג
44א	TS Misc.6.30	ויקרא יג
45א	TS NS 285.2	ויקרא יג
46א	TS AS 154.91	ויקרא יג
49א	TS AS 154.109	ויקרא יג
52א	TS Misc.5.45	ויקרא יג
1ב	Alliance IIB.303bis	ויקרא יב, ח - יג, ב
2ב	TS Ar. 50.232	ויקרא יג
4ב	ENA 2674.16	ויקרא יג, ב
2ג	ENA 3446.1-2	ויקרא יג, יח-כח
1ה	TS Misc. 5.146	ויקרא יג, מו-נו

ט. צילומי כתבי יד

להלן מספר צילומים של קטעי גניזה, הממחישים את גודל מלאכת הפענוח והקשיים שבהם היא נתקלה.

טופס א. קטע קיימברידג' Ar.47.241

טופס ב. קטע קיימברידג' T-S Ar.50.232

פירוש ספר ויקרא לרס"ג

פרשת אשה כי תזריע

אשה כי תזריע²⁰

פרק יב

א וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וַיִּלְדָּה זָכָר וּטְמֵאָה שְׁבַעַת יָמִים
 כִּימֵי נִדָּת דּוֹתָהּ תִּטְמָא: ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוּל בֶּשֶׂר
 עָרְלָתוֹ: ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדָמֶי
 טַהֲרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִזְעַ וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא
 עַד־מָלֵאת יָמֶי טַהֲרָה: ה וְאִם־נִקְבְּהָ תִלְדַּ וּטְמֵאָה
 שְׁבַע־יָמִים כִּנְדָתָהּ וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁנֵשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דָּמֶי
 טַהֲרָה: ו וּבְמָלֵאת | יָמֶי טַהֲרָה לִבֶּן אוֹ לְבַת תָּבִיא
 בֶּבֶשׁ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לַחֲטָאת אֶל־
 פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן: ז וְהִקְרִיבּוּ לִפְנֵי יְהוָה וּכְפַר
 עָלֶיהָ וּטַהֲרָה מִמָּקַר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיִּלָּדֹת לְזָכָר אוֹ
 לְנִקְבָּה: ח וְאִם־לֹא תִמְצֵא יָדָהּ דֵּי שֶׁהָ וּלְקַחְהָ
 שְׁתֵּי־תָרִים אוֹ שְׁנֵי בָנִי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לַחֲטָאת
 וּכְפַר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וּטַהֲרָה:

20. זהו שם הפרשה אצל רס"ג, "אשה כי תזריע", ולא "תזריע" בלבד, וכן הוא בסדר תפילות של הרמב"ם "אשה כי תזריע". ובסדר רס"ג בביאור הפרשיות המחוברות והנפרדות כתב "אשה וזאת תהיה מחוברות".

[א] אחר כך דיבר ה' אל משה דיבור²¹. [ב] דבר אל בני ישראל אמירה, כל אשה שנתעברה²², הרי שאם²³ ילדה זכר, היא טמאה שבעת ימים, כימי ריחוק נידתה²⁴ יהיה משפט טומאתה²⁵. [ג] וביום השמיני תמול ערלת אמתו²⁶. [ד] ושלשים ושלשה ימים תשהה²⁷ בדם הטוהר, לא תגע בשום דבר מן הקדשים ולא תיכנס²⁸ אל המקדש עד השלמת²⁹

21. דרך רס"ג לתרגם בכל מקום וידבר וגו' לאמר – ת'ם כלם וגו' תכלימא. ותיבת "לאמר" נגזרת אחר תרגום תחילת הכתוב, ופירוש הכתוב שדיבור היה למשה, ומעם יתור תיבת "לאמר" כתב הרמב"ן להורות על בירור הענין שהוא דיבור גמור, לא מסופק ולא רמוז דבר. נזה שלום (שמות ו, י). וכן ראה מש"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם בביאור שיטת רס"ג בפירושו לספר שמות (ו, י; עמ' קמז-קח במהד' ר"מ מיימון בהוצאת המכון, תשפ"ב).

22. רס"ג מתרגם "תוריע" – תתעבר, וביאר בפירוש הארוך את המעם שייחס הכתוב את ההתעברות לאשה אף על פי שלבאורה ההתעברות היא בה אבל לא היא העושה אותה, ע"ש. 23. רס"ג תרגם את הוי"ו ב"ילדה", לא כוי"ו החיבור, שמשמעותה שגם התעברה וגם ילדה, אלא כפ"א רפה בלשון ישמעאל שיש בה כמה משמעויות, ולפי העניין כאן נראה שפירושה כמו "אם", וכפירוש רשב"ם. וכוונת הכתוב, שאשה שהתעברה, הרי שאם ילדה זכר דינה כך וכך, ואם ילדה נקבה דינה כך וכך.

24. רס"ג מתרגם "נדת" לשון ריחוק (כתרגום המיוחס ליונתן) שזו משמעות נדה בכל מקום, וכן תרגם במקומות רבים, והנדה קרויה כן על שם שהיא מרוחקת. ואת תיבת "דותה" תרגם על זיבת הדם וכרשי, ופירש הרא"ם שדיבה הוא זיבה בארמית. אכן להלן (טו, יט-כו) בפרשת נדה תרגם רס"ג גם תיבת "נדה" על זיבת הדם, כיון ששם אין מדובר על ריחוקה אלא על כל פרטי דיניה.

25. רס"ג מפרש את השוואת הכתוב "כימי נדת דותה תמא" לא רק על שיעור ימי הטומאה, שהיא טמאה שבעת ימים כמו שהנדה טמאה שבעה, שהרי זה מפורש בכתוב "שבעת ימים" ולא הוצרך הכתוב ללמדו בהשוואה לנדה, אלא בא ללמד על שאר דיני הטומאה, כגון שהיא אסורה על בעלה ומטמאה את הנוגעים בה, וכן פירש רש"י.

26. רס"ג תרגם "בשר ערלתו" כאילו נאמר "ערלת בשרו", ובשר הוא הגיד, וכמש"כ הרמב"ן (בראשית יז, ד). והמפרשים עמדו בקושיה למה לא אמר הכתוב "ערלת בשרו" אלא "בשר ערלתו" (עיי' מלבי"ם כאן ועוד). והנה נחלקו ב"ש וב"ה בנולד כשהוא מהול (שבת קלא, א), שביט שמאי אומרים צריך להטויף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך, ויש שפי' מעמם של ב"ש משום שלא אמר "ערלת בשרו" אלא "בשר ערלתו" ללמד שגם כשאין לו ערלה ימול את הבשר בהטפת דם ברית. וא"כ למאי דקי"ל כב"ה שפיר תרגם רס"ג כאילו נאמר "ערלת בשרו".

27. רס"ג תרגם תשב – תשהה, לשון עכבה, וכ"כ גם רש"י, ועיי' רא"ם בביאור דבריו.

28. רס"ג תרגם "לא תבוא" לשון כניסה, כאונקלוס.

29. רס"ג תרגם "מלאת" – השלמת, ועיי' מורה נבוכים (ח"א פ"ט), בביאור שימושי תיבת "מלא", שאחד מהם הוא להוראת סיום פרק זמן והשלמתו, כמו "וימלאו ימיה ללדת" (בראשית כה, כד), "וימלאו לו ארבעים יום" (שם נ, ג).

ימי טהרתה. [ה] ואם ילדה נקבה, הרי היא טמאה שבועיים כמשפט נדתה, וששים וששה ימים תשהה בדם טוהר. [ו] ועם השלמת ימי טהרתה, בין לבן ובין לבת, תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת³⁰, אל פתח אהל מועד³¹ אל הכהן. [ז] ויקריבו לפני ה' ויכפר עליה ותטהר מנביעת³² דמיה. זאת תורת היולדת, בין זכר ובין נקבה. [ח] ואם לא תשיג ידה שיעור שה³³, הרי שתביא שני תורים או בני יונה, אחד מהם לעולה והשני לחטאת, ויכפר עליה הכהן ותטהר.

סדר ביאור
הדברים להלן

אלו הם הפסוקים של תורת היולדת. נתאר מה שבא אלינו במסורת בעניינם, ונאחר את ביאור משמעות מה שהוסיף **אשה כי תזריע** (פסוק ב), שלפי הנראה אין בו צורך, שהרי אם היה אומר **אשה כי תלד** היינו יודעים מעצמנו שאין תלד אלא בתזריע תחילה. אבל את הסיבה לכך אי אפשר לפרש אלא על ידי ביאור מה שיבוא להלן, ועל כן הננו מאחרים ביאור זה עד שיתפרש עם מה שיבוא להלן.

ה' המזריע
ומייחס את
ההזרעה
לאשה

ונאמר תחילה, שדברי ה' **אשה כי תזריע**, אף על פי שהוא מייחס בהם את ההזרעה לאשה, הרי שמצדו של הבורא, אין זה אלא כפי מה שהנהיג ה' יתעלה ויתרומם לברוא את גוף האדם באמצעות הדברים

30. רס"ג מתרגם בכל מקום חטאת – ד'כוח, ומעמו כדי שלא לתרגמו בלשון החטא, שהרי הוא בא לכפרה, ולכן תרגמו בתיבה זו משורש ד'כי, והכוונה בו לכפרה או טהרה שעניינם אחר. נוה שלום (לעיל ד, לב).

31. רס"ג מתרגם בכל מקום אוהל מועד – כ'בא אלמחצ'ר, אוהל ההתועודות.

32. בכל הנוסחאות של התפסיר (התרגום הבא בלי הפירוש הארוך) הנוסח נביע, והוא לשון נביעה ומקור הנביעה, וכן תרגם להלן (כ, יח) "את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה", לשון מקור של נביעה. אך בכה"י של התפסיר הבא עם הפירוש הארוך הגירסא "גמיע", ואם אינה טעות מעתיק, יתכן שהוקשה לרס"ג מה שהוקשה לבעלי התוספות (דעת זקנים ועוד), שהרי גם לפני הבאת הקרבנות אינה רואה דמים וטומאתה אינה מחמת דמים שהיא רואה [ועוד הקשו דאפילו בלידה יבישתא טמאה], ותימצו שהכוונה לדין מקור דמיה, שדינה להיות טמאה, ואף שעומדת בדמי טהרה שייך לשון "וטהרה" כיון שאינה אוכלת בקדשים. ואפשר שלכך כוונת רס"ג במה שתרגם "ממקור דמיה" – "מכל דמיה", היינו מכל דיני הדם שיש לה, הן טומאת דמים הראשונים והן איסור תרומה וקדשים בדמי טוהר.

33. רס"ג תרגם "שה" – שאה, שדומה לו בלשון עברי, וכולל בין לזכר ובין לנקבה מן הכבשים או מן העזים. נוה שלום (לעיל ד, כח).